

*Милован Суботић**

Универзитет одбране

– Институт за стратегијска истраживања, Београд

ПРИВЛАЧЕЊЕМ ДО ОДВРАЋАЊА – ПРОБЛЕМИ И МОГУЋНОСТИ ЗАПАДНОБАЛКАНСКИХ ДРЖАВА

Сажетак

Тридесетогодишњи период егзистирања нових држава на постјугословенском простору обележен је неразумевањем и конфликтима, што је условило и потребу за одвраћањем једних од других, боље речено свих од свих. Западни Балкан је еклатантан пример безбедносно турског региона у којем су војни начини решавања проблема често имали примат у односу на све остале елементе из домена тзв. цивилног деловања. Управо из овог разлога се, по инерцији, и домен јачања војне моћи на овом простору супремационо сматра као кључни (по некима и једини) фактор одвраћања од другог, другачијег и претећег. Ко се одвраћа, од кога и чиме у компликованој безбедносној парадигми региона Западног Балкана? Да ли је време да земље региона изађу из зачараног круга вечито замрзнутих конфликта и који су начини за промену перцепције одвраћања на овим просторима, нека су од истраживачких питања на које покушава да одговори овај рад. Значај иницијативе „Отворени Балкан” се посебно обрађује због потенцијала за додатно повезивање актуелних чланица, али и капацитета за привлачење осталих земаља региона. Шанса коју (поново) има Република Србија, да улогу вишедеценијског фактора одбијања замени оним прогресивним – привлачећим, не сме бити пропуштена.

* Имејл-адреса: milovan.subotic@mod.gov.rs.

Кључне речи: одвраћање, привлачење, Западни Балкан, претња, конфликти, Отворени Балкан, економија, будућност

„Приближавање је почетак,
остајање заједно је напредак,
а сарадња је успех.”

Хенри Форд

Подручје Балкана се, у историјски дугом трајању, с правом сматра једним од безбедносно најтруснијих европских локалитета. Векови сукоба између неуклопивих идентитета, уз снажан утицај великих сила, на овом простору су изнова „цртали” границе и сфере утицаја, што је по правилу бивало праћено масовним страдањима људи и девастацијом ионако крхких економија и институција. Сукоби из деведесетих година, на темељима идентитетских разлика (вере, нације, етнице), те дивергентности у (гео)политичким стремљењима нових елита које су потенцирале на непремостивим разликама а не сличностима између „других” и „другачијих” колективитета, само су потврдили стара непријатељства и отворили нова. Како се политичка мапа Балкана мењала у складу са стремљењима и (не)успесима различитих земаља бившег југословенског простора (и оних у најближем суседству), тако су се и одреднице „Балкан” и „балкански” по правилу измештале ка оним земљама које још увек нису постале део велике заједнице народа и држава – Европске уније. У новој „расподели” политичког посматрања Балкана и балканског, епицентар „новог Балкана” је политички и географски одређен спољним границама (према државама Уније) пет земаља: Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Северне Македоније и Албаније. Регион је, најпре од званичника Европске уније и САД, а касније и у све одомаћенијем дискурсу наведених и околних земаља означен као Западни Балкан¹, више

¹ Западни Балкан је хетероген регион састављен од више држава, нација, језика, културних наслеђа и верских исповедања. У ближе одређењу се неологизам „Западни Балкан” легитимише као (гео)политички, технички, али све чешће и обједињујући друштвени концепт, који тренутно укључује пет држава: Албанију, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Северну Македонију и Србију. У првобитној артикулацији региона из угла званичника ЕУ, делом Западног Балкана се сматрала и Хрватска, све до њеног уласка у Унију 2013. године. Стога се будућност опстанка ове синтагме везује за чланство појединих држава у ЕУ и сматра да би улазак свих земаља овог региона означио и крај оваквог геополитичког погледа на овај простор (Lika 2019, 11).

у политичком, институционалном и економском, а нешто мање у географском или историјском смислу.

Како се на Балкан кроз перцепцију Европске уније, али све чешће и у ширем регионалном контексту, посматра управо кроз призму оног његовог дела који још увек није достигао чланство у Унији, тако се и мноштво нерешених проблема и антагонизујућих елемената међу државама овог конструкта легитимише као „новобалканско”. Стога се контроверзни термин – балканизација, најчешће користи да би се описао „процес фрагментације и дељења неке територије, који за последицу има стварање малих националних држава на месту старих империја или већих држава, чиме се простор уситњава, дроби” (Stojanović 2019).

Са друге стране, Запад није много урадио на „дебалканизацији Балкана”, осим што је балканизација у контексту дефрагментације, дисолуције и конфликтног потенцијала често коришћена као отрежњујући елемент за многе потенцијалне сукобе у Европи и свету у последњих тридесетак година. По правилу, она се користи као ознака за компликоване сукобе у које су умешани многобројни унутрашњи и спољни чиниоци и за које су морално гнушање и морална хистерија често бивали само увод за „интервенције цивилизованог света” и „хуманитарне интервенције” иза којих се понекад крију стратешки мотиви и које су често само друго име за тзв. ратове преко посредника - *proxy wars* (Simić 2014, 26).

Процес стварања нових држава, са производњом нових и изменама старих граница, не ствара само оне „хардверске проблеме” са царинама, документима, саобраћајем, валутама, већ отвара и оне безбедносне са мноштвом отворених безбедносних дилема између овдашњих држава, као и унутардржавних нестабилности на темељима идентитетских разлика. На примеру региона се дакле снажно очитује инсистирање на једнодимензионалности идентитета и отпор свакој интерактивности између њих, иако је, као што сјајно примећује Ђорђе Стојановић (2022, 23), управо „хибридност инструмент отпора једнодимензионалним идентитетима”. Истицањем разлика између западнобалканских земаља заснованих на бројним негативним примерима односа у даљој и ближој прошлости, ствара се перманентна екстремизација као основ за подизање напетости и стварање/одржање безбедносне дилеме.

Укратко, тридесетогодишњи период егзистирања нових држава на постјугословенском простору обележен је неразумевањем

и конфликтима, што је условило и потребу за одвраћањем једних од других, боље речено свих од свих.

ОДВРАЋАЊЕ И ЗАПАДНИ БАЛКАН – КО, ОД КОГА, ЧИМЕ?

Ко и од кога? Општи одговор би могао гласити: државе или савези, од оних држава или савеза који угрожавају или могу да је/их угрозе споља, али и према унутрашњим дестабилишућим и деинтегришућим снагама, које најчешће такође могу бити потпомогнуте споља. Унутрашње дестабилишуће снаге треба посматрати као средство којим се спољни актери користе да би урушили моћ државе и, у коначном, да би преко њих остварили крајњи политички, економски или војни интерес (Milenković i Subotić 2022, 54). На сваком појединачном случају мора се идентификовати које су то државе и/или савези који желе и могу да угрозе безбедност неке државе. Опасност од деловања унутрашњег дестабилишућег фактора може се објаснити тиме што је „демонтажу државности неупоредиво лакше остварити изнутра, када се извођачи радова налазе унутар структура власти, контролишу средства масовног информисања, представљају различита чворишта грађанског друштва и манипулишу процесима образовања, науке и културе”².

У компликованом западнобалканском безбедносном алгоритму, где се на први поглед сви одвраћају од свих, ствари изгледају овако. Према критеријуму који диференцира земље чланице војних савеза од оних војно неутралних, Србија има потребу да развија капацитете одвраћања према свим суседним земљама, осим Босне и Херцеговине. Према критеријуму који уважава „стање на терену” ситуација је знатно компликованија. Србија се примарно мора поставити као одвраћајући фактор према акцијама самопроглашених власти у Приштини против српског становништва на КиМ, али и аспирацијама Албаније за стварањем уније са овим уставним делом територије Р. Србије. Са друге стране, тзв. Косово^{3*} капацитете

² Иако је у питању цитат аутора из руске геополитичке школе (Dugin i Savin 2018, 46) који превасходно анализирају унутрашњу дестабилизацију појединих земаља у погледу ширења утицаја тзв. западног интереса, ова појава се може односити и на руски утицај у различитим земљама, па и на простору Западног Балкана.

^{3*} Својом садржином и правном снагом Резолуција 1244 представља

одвраћања усмерава према територији централне Србије. Албанија је, бар донедавно, пратила ову политику. Северна Македонија, иако чланица НАТО савеза, одвраћање посматра превасходно као унутрашњи изазов, имајући у виду сукобе са почетка овог века, док се у категорији одвраћања ка споља све чешће артикулише важност одвраћања од руског, у последње време и бугарског утицаја. У догађајима који су претходили смени власти 2017. године, нарочито од стране албанских политичара и лидера у овој земљи и Србија је означавана као земља од које се треба одвратити. Босна и Херцеговина, као потпуно располућена и недовршена држава, перцепцију одвраћања црпи из ставова националних вођстава. Срби би да се одврате од унитаризације БиХ, Бошњаци од Србије и Хрватске, Хрвати и од унитаризације БиХ и од раста утицаја Србије на ову некад централно-југословенску републику.

Чиме? У перцепцији одвраћања снажењем војне моћи, приметно је перманентно увећање војних буџета свих западнобалканских држава. Пројектовано је да ће у 2023. години, на простору бивше СФРЈ без Словеније, војни трошкови износити најмање три милијарде евра. Већина земаља одлучила се за знатан раст трошкова одбране. Највећи ће бити буџет Министарства одбране Србије који трећу годину заредом премашује износ од једне милијарде евра. За 2023. планирано је 1,37 милијарди евра, што представља око 2 одсто БДП-а (Nedeljnik 2022). Хрватска такође троши више од милијарде евра за војне сврхе, Босна и Херцеговина нешто више од 150 милиона, Црна Гора 68 милиона евра (Lončarić i dr. 2022).

На основу буџетских издвајања за војне сврхе, Србија ће у односу на економску снагу земље имати пропорционално више новца за одбрану него већина европских чланица НАТО које нису достигле препоручених два одсто БДП-а. У окружењу су за одбрану 2022. толико издвајале Румунија (1,99%) и Хрватска (2,03%), док се и Црна Гора приближава овом нивоу војних издвајања (Balkanska bezbednosna mreža 2022). Према изјавама званичника Северне Македоније најављује да ће ова земља најкасније до 2024. године постићи стандард за издвајање два одсто БДП-а за војне намене (Stojančova

фундаментални правни аргумент Србије, на основу премисе суверенитета и територијалног интегритета СР Југославије (алинеја 10 Резолуције i Анекс 2, т. 8). У алинеји 10 стоји „поново потврђујућа приврженост свих држава чланица суверенитету и територијалном интегритету СР Југославије и других држава региона”.

2022). Одбрамбени буџет Албаније за 2023. годину је чак двадесет одсто већи од буџета за 2022. и представља 1,85 одсто БДП-а, док су пројекције достизања 2,10 одсто БДП-а 2024. године и 2,21 одсто БДП-а 2025. године (Božinovski 2023). Буџет за тзв. Косовске безбедносне снаге у 2023. години је за 20 одсто већи у односу на претходну (KoSSev 2023).

Оно што на свим овим примерима може уочити јесте да земље Западног Балкана у најмању руку прате буџетска одређења развијених земаља, а пројекције су да ће ова издвајања у скоројјој будућности само расти. Колико су оваква димензионисања средстава за војне потребе утемељена на стварним претњама окренутим „ка споља” и колико ће ионако крхке економије ових земаља то моћи да поднесу, дуга је прича. Такође, не треба сметнути с ума да савремено одвраћање „треба да обухвати широк спектар одговора на угрожавање безбедности од војних, преко политичких, економских, енергетских, до културних и сајбер претњи” (Blagojević 2022a, 140). На основу једног од темељних питања „како реализовати одвраћање, а да оно притом не испровоцира појаву безбедносне дилеме” (Коранџа и Ajzenhamer 2022, 15), овај пут се фокус усмерава према невојним начинима одвраћања. Привлачење као једно од алтернативних начина у савременом одвраћању, које се делегира као потенцијално успешно у превазилажењу безбедносне дилеме између земаља региона, биће анализирано на примеру „Отвореног Балкана”.

ИНТЕРЕСИ ИСПРЕД РАЗЛИКА – ЕКОНОМИЈА КАО ПОМОЋ ПОЛИТИЦИ

Теорије сукоба полазе од претпоставке да у друштву постоје базичне (често називане и непремостиве) разлике у интересима између друштвених група, услед којих долази до сукоба који су уобичајена и трајна карактеристика сваког друштва. За разлику од Марксове (*Marx*) теорије сукоба, која је остала у домену класних антагонизама, Вебер (*Weber*) је у ову област унео мултидимензионалну перспективу. Он је у друштву видео мноштво потенцијално конфликтних сегмената који су осим класних укључивали и оне економске, политичке и религијске (Marinković 2008, 32).

У начинима деловања према проблемима са којима се држава и друштво суочавају према динамично-конфликтној категорији,

управо је Вебер артикулисао оно што је назвао циљно-рационалним делањем⁴, а које би се могло применити на примеру привлачења као одвраћања, без отварања безбедносне дилеме. Ова врста делања почива на јасном сагледавању циља, средстава за његово достизање и пропратних последица. Као типичан пример оваквог делања се најчешће истиче деловање из домена остварења економских и осталих прагматичних циљева, што указује да је примењив као први алат у привлачењу/повезивању (последично и одвраћању) јер супремира тзв. опипљиву извесност бенефита за све.

У реалистичком тумачењу савремене безбедности, као и у ширим оквирима безбедносне дилеме уопште, много тога зависи од начина на који земље размишљају о својим циљевима у домену безбедности, као и од ефикасности алтернативних механизма за остваривање истих циљева. Иако се и даље војна моћ перципира као „незаобилазан фактор међународних односа” (Blagojević 2022b, 9), земља која све уложи у војне капацитете и занемари развој економије и институција не може бити безбедна на дужи рок, чак и ако је у тај процес ушла као глобална сила.

Добар пример је Јужна Кореја. Одмах после рата земља се фокусира на изградњу војних капацитета да би се заштитила од Северне Кореје. Међутим, када су Сједињене Државе почеле да смањују војну и економску помоћ почетком 60-их година, вођство Јужне Кореје је променило курс. Закључили су да ће им економска снага стечена кроз индустријализацију усмерену на извоз пружити бољу заштиту од потенцијално ратоборног северног суседа (Rodrik 2022).

Потенцијал економије као одвраћајућег фактора се може посматрати двојако. У тзв. *деструктивном посматрању*, економија се као одвраћајући фактор посматра кроз предочавање потенцијалног ефекта институције економских санкција, којима би страна коју треба одвратити од напада била суочена са ефектима дестабилизације сопствене економије. Друга улога економије као одвраћајућег фактора се анализира са *конструктивистичког аспекта* – страна коју треба одвратити од напада прихвата економске бенефите који

⁴ Поред овог начина деловања, Вебер је артикулисао још три, и то: вредносно-рационално делање – на основу свесне вере у вредност неког облика понашања, те афективно (емотивно) и традиционално делање – навикнуто делање дугим понављањем (Grozdanovski 2020). Управо су традиционално и афективно делање најчешћи облици испољавања према безбедносним претњама међу земљама Западног Балкана.

би били остварени у интензивирању економске сарадње са другом страном, која би могла бити потенцијални актер у сукобу.

Као први пример, иницијално неуспешан⁵, можемо истаћи покушај претње интензивирањем различитог спектра економских санкција које су земље западног света употребиле у сумрак руске инвазије на Украјину. Конструктивистички аспект економије као истовремено повезујућег и одвраћајућег фактора најбоље се очитује на односима Немачке са Француском и Великом Британијом након Другог светског рата и изучава се као пример економског повезивања које је, у релативно кратком временском периоду, допринело релаксацији односа и отклањању безбедносне претње између, до јуче, архинепријатеља.

У свом делу „Зашто нације пропадају” (*Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*) професори Робинсон (*James Robinson*) и Ачемоглу (*Daron Acemoglu*) истичу два најважнија предуслова за одржив економски раст. Први подразумева постојање минимума централизације државне власти, тј. минимум централне државне политике у економском одлучивању. Други се пак фокусира на постојање и снажење оних привлачећих и укључујућих (инклузивних) институција из домена политике и економије (Acemoglu and Robinson 2013, 529). Снажним институцијама као једним од предуслова за активирање тзв. невојних аспеката одвраћања бавили су се и Миленковић и Суботић (2022, 59), где истичу да „у државама у којима постоје јаке институције постоји она неопходна дисперзија политичке моћи, чиме се повећава отпорност на различите друштвене шокове и безбедносне тензије”. Истовремено, дуготрајна политичка и економска нестабилност региона, праћена слабир институцијама, отворила је простор за различите врсте угрожавања безбедности земаља региона (Milenković i Subotić 2017, 64).

Да ли би се приступ снажних инклузивних институција могао применити, на начин представљен у делу Робинсона и Ачемоглуа, и на прилике на Западном Балкану? Из угла теоретичара политичког институционализма, који на јаке институције гледају као први

⁵ Са извесношћу се не може рећи да наставак и континуирано проширење спектра санкција према Русији у коначном неће довести до преиспитивања и кориговања руске политике према Украјини, но сасвим је јасно да превентивна претња најинтензивнијим санкцијама са којима се једна земља суочава у новијој историји у сврху одустајања Русије од напада на Украјину, није имала одвраћајуће дејство приликом започињања рата, а ни током прве године трајања ратног сукоба.

услов савременог функционисања и напретка државе и „парадигму политичких наука” (Peters 2019, 29), свакако да би одговор био потврдан. Међутим, оно што повлачи одређене мањкавости јесте што овакво виђење не укључује и друга објашњења везана за специфичности одређених друштава, држава и/ли региона. Институционалистички приступ свакако треба и мора да има елементе супремативности за сваку државу данашњице, па ипак уколико је постављен као „цела истина” пренебрегава остале факторе са потенцијалним утицајем на опстанак и развој савремених друштава. Овде превасходно мислимо на одређене особености које долазе из области географског положаја, историјског наслеђа, културе са мноштвом њених специфичности, те религије/конфесије и слично.

Зар нам искуства из „Арапског пролећа”, са лошим примером брзе демократизације и на њој утемељених институција, не сведоче о „пропадању” овог дела света иако му је претходило стварање каквих-таквих институција које су створене на темељу избора. Још илустративнији, и за овдашње прилике разумљивији, пример јесте распад СФРЈ коме су претходили демократски („демократски”) избори са последичним формирањем институција налик оним у земљама западног света. Цинично посматрано, демократски избори и на њима успостављене институције у републикама некадашње СФРЈ, не да нису успоставили предуслове за развој и просперитет овог региона, већ су допринеле општој нестабилности, небезбедности и политичком и економском пропадању. Истини за вољу, професори Робинсон и Ачемоглу овакве институције и не би назвали институцијама у правом смислу речи јер нису отворене и плуралистичке, самим тим и неспособне да омогуће подстицаје за „инвестирање, иновације, креативност, продуктивност”, тј. перманентну оријентацију ка развоју и просперитету.

Ако политика већ трећу деценију од завршетка ратних сукоба на постјугословенском простору није била у стању да изнедри јаке институције, које би представљале снажан гарант опстанка и развоја западнобалканских друштава, није ли економија она коју би требало позвати у помоћ? Овде је свакако реч о својеврсној инверзији постулата професора Робинсона и Ачемоглуа и преиспитивање да ли флексибилне политичке институције стварају слободно економско окружење и последично економски просперитет, или је могуће замислити ситуацију у којој економске институције могу примарно да утичу на стварање амбијента за настанак оних,

инклузивно политичких. Стога се на пример „Отвореног Балкана” гледа као на замајац процесима изградње стабилних институција западнобалканских земаља, што би за последицу имало предвидивост овдашњих актера у спољнополитичким аспирацијама и отклањање безбедносне дилеме као предуслова улагања у војно одвраћање.

„ОТВОРЕНИ БАЛКАН” КАО ИСТОВРЕМЕНИ ПРИМЕР РЕГИОНАЛНОГ ПРИВЛАЧЕЊА И СТРАТЕШКОГ ОДВРАЋАЊА

Већ је истакнуто да перманентни економски проблеми земаља Западног Балкана представљају једну од највећих полуга за дестабилизацију, али и вероватно суштинску (недвосмислено почетну) тачку спајања која би прогресивно деловала и на превазилажење несугласица из домена идентитетских посебности и етно-националних интереса. Тренутни развој привредног и економског фактора у свим земљама региона не гарантује извесност напретка који би био генератор интересног повезивања. Напротив, ниједна од земаља региона нема суштински функционалну тржишну економију, а животни стандард у региону је далеко испод просека ЕУ.

Према речима европског комесара за проширење Оливера Вархелџија (*Várhelyi*) кључ дугорочног мира и стабилности је „затварање огромног јаза у погледу економског развоја између балканских држава и чланица ЕУ” (Konrad Adenauer Stiftung 2020). Ниједна од пет држава региона које тек треба да приступе ЕУ нема оно што би Европска комисија сматрала „функционалном тржишном економијом довољно снажном да јој, са тог аспекта, омогући чланство у блоку” (European Commission 2020, 14).

Не постоје дефинитивни економски критеријуми за чланство, али добар показатељ је просперитет мерен БДП-ом по глави становника, у смислу паритета куповне моћи. Бугарска, као најсиромашнија земља која је до сада приступила Унији, имала је БДП по глави становника од само 41 одсто просека ЕУ када је приступила 2007. Све су прилике да се на овакво постигнуће данас гледа као недовољно. Хрватска, као последња земља која се придружила Унији 2013. године, имала је 60 одсто европског просека (Kodex 2014). У овом тренутку, куповна моћ становништва земаља Западног Балкана се креће у распону од 26 до 46 процената просека ЕУ. Имајући у виду јако ниске параметре раста током последњих десет

година (између 1,8 и 6,6 процената), овим темпом, ниједна балканска држава, чак ни Србија и Црна Гора које су премашиле ниво Бугарске из 2007. године, неће деценијама достићи 60 одсто (Čavalić i dr. 2021). Процене Међународног монетарног фонда су мало оптимистичније, али још увек показују да ниједна балканска држава неће достићи 60 одсто просека ЕУ пре касних 2030-их (European Environment Agency 2023).

Већина држава Западног Балкана такође заостаје за најсиромашнијим чланицама ЕУ.⁶ Хваљена кохезиона потрошња блока у његовим најновијим, уједно и најсиромашнијим државама, помаже им да буду испред својих балканских суседа. Инвестиције високе вредности обично се смештају у тим државама или дубље у срцу Европе. Балкан губи, додуше у релативном смислу, у томе што им улагања на другим местима отежавају испуњавање услова за приступање да би могли да издрже притиске тржишта ЕУ, који расту заједно са економијом Уније.

Земље региона трпе многе економске проблеме, од инфраструктурних недостатака до лоше регулативе и различитих недостатака на тржишту рада. Регион, на пример, има неуобичајено ниске стопе меритократског лидерства⁷. Тако се, према просечној вредности, „регион налази на 119. месту међу 141 рангираном земљом по ослањању на професионални менаџмент” (Wooldridge 2021). Широко распрострањена перцепција да „везе, а не напоран рад гарантују успех” представља структурални недостатак у економском успеху за становништво региона.

Балканске економије су међу најмање конкурентним у Европи и упоредиве са економијама земаља у развоју које се суочавају са много горим историјским наслеђем и савременим тешкоћама. Локални пословни лидери знају за проблеме и стога у малом обиму

⁶ Обећање ЕУ о „до” 9 милијарди евра инвестиција за ове земље у периоду 2021-2027 у овом светлу изгледа другачије. Финансирање ЕУ само за Бугарску у оквиру фондова за регионални развој и кохезију износи преко 10 милијарди евра. За Хрватску, такође државу чланицу, са популацијом мањом од једне четвртине становништва ЗБ и већ много богатијом од било које од њих – скоро је исто тако висока. Годишњи трговински дефицит региона са ЕУ у 2020. износио је 7,9 милијарди евра, не много мање од обећаног седмогодишњег пакета помоћи (Eurostat 2021).

⁷ Меритократија се у најпростијем односи на додељивање лидерских позиција онима који су најквалификованији, а не на некој другој основи и повезана је са широким спектром позитивних друштвених исхода.

улажу „код куће”. Најмање две деценије, приватне домаће инвестиције су биле изузетно ниске у целом региону, а у том погледу Србија има најслабије резултате са свим упоредивим („транзицијским”) економијама. О томе сведочи податак да је за „последње четири године ниво домаћих инвестиција опао за чак 50 одсто” (Andrejić 2022). Тај унутрашњи недостатак поверења делује дестимулативно и на стране инвеститоре: ако они који најбоље познају ситуацију одлуче да улажу ван граница земље, зашто би спољни инвеститори ризиковали да уложе новац на Балкан (Crisis Group 2021)? Из тог разлога се и прибегава различитим мерама подстицаја, кроз скупе пакете пореских олакшица и субвенција за стране инвеститоре, које неретко премашују потенцијалне државне бенефите и додатно дестимулишу домаће улагаче. Примери нетранспарентних улагања, као што су италијанско-амерички аутомобилски гигант Фиат – Крајслер (*Fiat Chrysler*) сада део Стелантис (*Stellantis*) фабрике у Србији, или прихватање нетранспарентних кредитних ангажмана кинеских банака и извођача приликом изградње аутопута у Црној Гори, само су неки који сведоче о наведеном.

Како се чланство у Унији делегитимисало као краткорочна могућност⁸, појавили су се други изгледи за постизање већег јединства у региону. Иницијатива за отворени Балкан коју су покренуле Албанија, Северна Македонија и Србија, има за циљ да створи повољан амбијент за кретање људи, роба и капитала, тј. неку локалну верзију европског Шенгена (Ristić 2021).

Некада познат под називом „Мини Шенген”, у сумрак рата у бившој Југославији, пројекат је подразумевао стварање економске уније на простору Балкана. Идеја је рехабилитована 2018. године, а о плановима у оквиру пројекта јавност је информисана октобра 2019. године у Новом Саду, када су председник Србије и премијери Северне Македоније и Албаније обзнанили да желе да унапреде регионалну сарадњу кроз повезивање три економије и 12 милиона људи (Leđenac i Šinković 2019). Циљ регионалног повезивања у иницијативу која је заснована на идеји „Мини Шенгена” а која је касније преименована у „Отворени Балкан”, јесте стварање

⁸ „Отежавајућа околност по земље кандидате са овог простора јесте и тренд национализације политика Европске уније, у оквиру које се аспирантима у региону испоручују услови за даљу интеграцију од самих земаља чланица, који су често у нескладу са заједничком политиком ЕУ” (Subotić 2020, 101).

заједничке економске зоне како би се унапредили политички и економски односи међу државама у региону.

Говорећи о економским проблемима региона и значају ове иницијативе, европски комесар за проширење, Оливер Вархељи, рекао је да би план могао „променити реалност на терену, која је веома суморна” (Politiko 2021). И заиста, у питању је један од ретких прогресивних предлога који су дошли од стране локалних лидера, у региону који превише зависи од међународне дипломатије за решавање нагомиланих проблема. Истина, и ова иницијатива има своје критичаре. Неки коментатори тврде да је иницијатива намењена искључиво ширењу утицаја Београда широм региона, истовремено занемарујући или игноришући стандарде ЕУ (Investitor 2022). Владе Црне Горе и Босне и Херцеговине су подељене према овом питању. Српски ентитет у влади подржава иницијативу, док је бошњачки и хрватски ентитети одбијају. На тај начин је иницијатива постала политичко оруђе за опструкционистичку политику, а да и није нужно вреднована у смислу свог садржаја. Амбивалентне су и власти у Подгорици, уз аргумент да је земља најдаље одмакла на путу ка чланству у ЕУ, те ниједна нова иницијатива не би требало да угрози ову путању. Међутим, Црна Гора је недавно показала интересовање и учествовала на састанку „Отворени Балкан” у Охриду као посматрач (Gaarmann 2022).

Иако се Европска унија појављује као тежња и циљ западно-балканских држава, а иницијативе према овом региону сматрају обавезујућим и важним, суштина разумевања и повезивања у интересима овдашњих земаља се примарно мора градити тамо где су настали и корени неспоразума и конфликта – у самом региону. Стога се на иницијативу „Отворени Балкан” примарно треба гледати као на подршку европеизацији региона, а не као на повезивање које је усмерено на опструкцију иницијативе према региону која је артикулисана од стране Уније. Нарочито опструктиван однос према регионалној иницијативи и инсистирање како је она у супротности са „Берлинским процесом”, долази од стране привремених власти у Приштини, где се упорно наводи да она „није усклађена са регионалном иницијативом ’Берлинског процеса’ под називом Заједничко регионално тржиште” (Security Council 2022).

Да би се разумеле потешкоће са којима се иницијатива суочава потребно је сагледати два полазна оквира негативног дискурса који је прате. Први оквир чине статусни и идентитетски спорови,

док се други односи на порозну перспективу чланства у Европској унији. Оба оквира су у сфери политике, а анализирани дискурси су демонстрирали моћ у последицама по друштвену стварност (Surlić, Lazarević i Kolarski 2022, 10).

Оно што се до сада показало као проблем јесте спора и неравномерна ратификација споразума проистеклих из ове иницијативе. На самитима у Скопљу, Тирани, Охриду и Београду, потписан је велики број споразума, али ратификација иде веома споро. Само су два кључна споразума о шемама електронске идентификације и слободном приступу тржишту рада ратификована у Србији и недавно у Северној Македонији, док ратификација у Албанији упорно изостаје. Северна Македонија је успорила и са трећим кључним споразумом, у области безбедне хране, те сарадње фитосанитарних и ветеринарских инспекција, јер то „задира у основе царинске политике и европске политике безбедне хране” (Ђуровић 2023).

Такође, иако би иницијативу требало посматрати као комплементарну „Берлинском процесу”, постоје одређене разлике и дисонанце у ставовима појединих земаља Уније према овом питању, нарочито Немачке, која лидере региона све више подсећа на „Берлински процес” (Роровић 2022). Да би се превазишле одређене несугласице важно да „земље региона буду блиско укључене у процес доношења одлука ЕУ, било да се ради о заједничкој куповини гаса, контроли миграција путем западно-балканске руте, имплементацији зелене агенде или борби против сајбер криминала и тероризма” (Subotić 2022, 119).

Штавише, од великог је симболичког значаја да након више од 40 регионалних иницијатива у протеклих 25 година, ова долази из самог региона и стога је повезана са често позиваним „локалним власништвом” (Gaagmann 2022). Димензију прогресивности ова иницијатива заслужује и због чињенице да су Албанија и Србија, које су све осим природни политички савезници, заједнички покренуле ову иницијативу. Осим своје симболичне вредности, иницијатива има и друге могућности. Повећана регионална економска интеграција може подстаћи стране инвестиције и економски ојачати земље. Ово заузврат може боље припремити земље Западног Балкана за њихову интеграцију у јединствено тржиште ЕУ и, између осталог, сузбити „одлив мозгова” из региона. Истина, сви ови оптимистични сценарији су у директној вези са брзином

ратификације постигнутих споразума, а албанска страна до сада није ратификовала ниједан од њих.

Што се тиче приступања тзв. Косова овој асоцијацији, у питању би био значајан искорак на пољу разумевања и помоћи имплементацији евентуалног споразума Београда и Приштине. Међутим, имајући у виду перманентну опструкцију власти у Приштини према већ потписаним међународним споразумима, шансе да у скоријој будућности дође до пријема тзв. Косова у „Отворени Балкан” нису значајне.⁹

Да није све у иницијативи „Отворени Балкан” окренуто директним економским бенефитима балканских земаља, који би били последица отворене трговине и размене, сведочи и ситуација током прве пандемијске године. У тешким и кризним периодима, попут још увек актуелне пандемије, нарочито се показало да су регионална повезаност и солидарност изузетно важни у заједничкој борби за спасавање људских живота. Доказано је да је у тешким тренуцима најважнија подршка суседима, што се показало на примеру солидарности коју је Србија дала издвајајући вакцине за земље региона. Та подршка је била значајнија и бржа од подршке пружене преко међународног система „Ковакс”.

Управо пример помоћи у вакцинама, коју је Србија донирала, пре свега Северној Македонији¹⁰, али и потенцијалном члану овог савеза – Босни и Херцеговини, огледни је пример непрофитног деловања са значајним елементима привлачења, које је у поставци овог рада означено као двоструко одвраћајуће од безбедносне дилеме – претње. Ово се нарочито мора имати у виду ако знамо да Северна Македонија има значајну албанску мањину, која може бити добар „ветар у леђа” албанском укрупњавајућем фактору на Балкану, те да званичници Северне Македоније могу бити важан катализатор у

⁹ Приштина се у септембру 2020. године, Вашингтонским споразумом о економској нормализацији односа Београда и Приштине, такође обавезала да ће се придружити наведеном пројекту, али актуелна косовска влада на челу са Албином Куртијем у свом програму не говори о томе, већ се наводи да ће Косово „заступати независан став о регионалној сарадњи”, као и да ће „заступати интересе земље и грађана у различитим форматима регионалне сарадње” (Stojanović 2021).

¹⁰ „Последњи чин братске љубави коју је показао српски народ, донација више од 8.000 вакцина, када постоји недостатак вакцина свуда у свету и када их ни Србија нема довољно, представља заиста огроман чин пријатељства који ја и наш народ нећемо заборавити” (Nedeljnik 2021).

потенцијалном преношењу ових аспирација према Р. Србији. Дакле, овде постоји и значајан фактор одвраћања од потенцијалне претње са простора некад најјужније југословенске републике.

Још један „непрофитни моменат” на маргинама ове иницијативе се може разматрати као „привлачећи значајан”. Наиме, повезивање кроз концепт „Отворени Балкан” имало је значаја и за напредак у односима Српске православне цркве и непризнате Македонске православне цркве, које имају историју неспоразума још од „Македонског раскола” 1967. године, изазваног уплитањем комунистичких власти у једно чисто црквено питање, с циљем оснивања аутокефалне македонске цркве (Lunić 2020). „Литургијом помирења, успостављено је „литургијско јединство између СПЦ и МПЦ”, што значи да су се успоставили услови да две цркве могу да спроводе заједничке литургије” (Janković 2022). Признањем аутокефалности МПЦ отворен је простор за најближу комуникацију и постизање решења проблема са деценијским трајањем.

* * * * *

Економија не може сама по себи решити све нагомилане проблеме који су довели до стања тињајуће безбедносне претње „свију од свих” у компликованом балканском алгоритму небезбедности. Стога она не може да представља усамљени напор у релаксацији замршених односа западнобалканских земаља, но она свакако може, и треба, да буде она „иницијална каписла” ка превазилажењу стереотипа о нужности и неминовности сукоба инспирисаних непремостивим идентитетским разликама утемељеним у конфликтној прошлости.

Она је стога оквир, онај преко потребан садржилац и путоказ ка општој деекстремизацији региона, што би за последицу имало смањење напетости, тензија, али и деактивацију безбедносне дилеме, која на овим просторима има превише дугу историју трајања. Ипак, јасно је да уколико економска компонента промене овдашњих дискурса и парадигми, остане усамљена, тј. не буде праћена општедруштвеним опредељењем свих друштава и држава на Западном Балкану, као и јасној подршци ЕУ концепту, ништа прогресивно се десити неће. Овоме нас уче многи примери из савремених међународних односа, попут кризе у односима Кине и САД у тренутку када је обим економске размене између ових земаља

достигао историјски максимум, или краху политичких односа између ЕУ и Русије, без обзира на интензивну испреплетаност њихових економија.

Не улазећи у анализу „кантара” у сукобима деведесетих, те перманентном одржавању стања регионалних антагонизама, време је да се све политичке елите у овом турском подручју замисле, а онда и реагују. Једном речју, да у компликовану безбедносну једначину коначно укључе и варијаблу привлачења, путем „решења усмерених ка афирмацији дијалога” (Subotić 2023, 77) што би умногоме релаксирало претешки тег на којем се налази арсенал најтврђих компоненти регионалних одвраћања, које већ четврту деценију користе сви против свих. Такође, крајње време је да Србија изађе из улоге вишедценијског фактора одбијања и да га замени оним прогресивним – привлачећим. Отклањање безбедносних дилема (последично и претњи) између западнобалканских земаља би у том случају представљало отелотворење привлачења, као најконструктивније категорије у стратешком одвраћању.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Acemoglu, Daron, and James Robinson. 2013. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Profile Books, London.
- Andrejić, Marko. 2022. „Srpskoj privredi nedostaje više domaćih investicija.” *Biznis*, 7. mart 2022.
- Balkanska bezbednosna mreža*. 2022. „Vojni budžet Srbije 2023: više za oružje, manje za obuku.” 26. novembar 2022. <https://www.balkansec.net/post/vojni-bud%C5%BEet-srbije-2023-vi%C5%A1e-za-oru%C5%BEje-manje-za-obuku>.
- Blagojević, Veljko. 2022a. „Strateško promišljanje vojne neutralnosti Srbije: mogućnosti, izazovi i rizici.” *Srpska politička misao*, posebno izdanje, 123–146. doi.org/10.22182/spm.specijal2022.5.
- Blagojević, Veljko. 2022b. *Moć i sila – Srbija i vojni faktor u međunarodnoj politici*. Beograd: Medija centar Odbrana.
- Božinovski, Igor. 2023. „Albanija se ozbiljno naoružava.” *Tangosix*, 17. januar 2023.
- Crisis Group*. 2021. „Economist familiar with the Balkans.” September 30, 2021.

- Čavalić Admir, Hadžić Faruk, Bećirović Damir. 2021. „Redovni ekonomski izveštaj - drugi kvartal 2021.” Belgrade: Friedrich Naumann Foundation for Freedom Western Balkans.
- Dugin, Aleksandar, i Leonid Savin. 2018. *Mrežni ratovi*. Beograd: Avala pres.
- Đurović, Gordana 2023. „Otvoreni Balkan jedina inicijativa koja nas je podijelila.” Portal Analitika, 14. maj 2023. <https://www.portalanalitika.me/clanak/durovic-otvoreni-balkan-jedina-inicijativa-koja-nas-je-podijelila>.
- European Commission. 2020. “Türkiye, by contrast, does have such an economy - despite serious concerns in this regard.” Communication on EU Enlargement Policy, October 6, 2020.
- European Commission. 2021. “2021-2027 Cohesion Policy EU Budget Allocations.” July 2021.
- European Environment Agency. 2023. “Economic trends (GDP) in the Western Balkans until 2030.” March 12, 2023.
- Eurostat. 2021. “Western Balkans-EU international trade in goods statistics.” April 2021.
- Gaarmann Margit Wunsch. 2022. “The Open Balkan - Initiative Complements the Berlin Process”, *Stiftung Wissenschaft und Politik - SWP*, German Institute for International and Security Affairs, November 2022.
- Grozdanovski, Nevena. 2020. „Maks Veber.” *Sociološka imaginacija*. <https://socioloskaimaginacija.com/maks-veber/>.
- International Crisis Group. 2022. „Managing the Risks of Instability in the Western Balkans.” Report No 265 - Europe & Central Asia 07 July 2022. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/managing-risks-instability-western-balkans>.
- Investitor. „Atlantski savez: Otvoreni Balkan predstavlja paravan za širenje uticaja Srbije na region”, 13. decembar 2022. <https://investitor.me/2022/12/13/atlantski-savez-otvoreni-balkan-predstavlja-paravan-za-sirenje-uticaja-srbije-na-region/>.
- Janković, Marija. 2022. „Makedonska pravoslavna crkva: Šta znači pomirenje sa Srpskom pravoslavnom crkvom.” *BBC NEWS na srpskom*, 20 maj 2022.
- Kodex. 2014. „Hrvatska nije iskoristila mogućnosti EU”, 29. 07. 2014. <https://kodex.me/clanak/61179>.

- Konrad Adenauer Stiftung. 2020. "Oliver Várhelyi - The future of enlargement from a European perspective." *Speech to Forum on Western Balkans*, 7 September 2020.
- Kopanja Mihajlo, Ajzenhamer Vladimir. 2022. „Odvraćanje u raljama bezbednosne dileme.” U *Neutralnost i strateško odvrćanje*, ur. Veljko Blagojević, 15–38. Univerzitet odbrane - Škola nacionalne odbrane.
- KoSSev. 2023. „Budžet KBS u 2023. veći za 20%, u kosovske škole se uvodi bezbednosno obrazovanje”, 15. januar 2023.
- Leđenac, Maja, i Norbert Šinković. 2019. „Vučić, Zaev i Rama potpisali deklaraciju o slobodnom protoku robe i ljudi.” *Radio Slobodna Evropa*, 10. oktobar 2019. <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-zaev-rama-novi-sad/30209132.html>.
- Lika, Liridon 2019. "The European regional order in the Western Balkans facing the disrupting role of middle and great emerging powers." Leuven Centre for Global Governance Studies, *Eucross Working paper*, October 2019. 1–23.
- Lončarić Amela, Luković Siniša, Ivanković Davor, i Vuk Jeremić. 2022. „Poredili smo vojne budžete Srbije, Crne Gore, BiH i Hrvatske: Koliko ko u regionu ulaže u vojsku, oružje i plate?” *Danas*, 28. novembar 2022. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/poredili-smo-vojne-budzete-srbije-crne-gore-bih-i-hrvatske-koliko-ko-u-regionu-ulaže-u-vojsku-oružje-i-plate/>.
- Lunić, Tomislav. 2020. „Makedonski raskol — odnos Pravoslavne Ohridske Arhiepiskopije i MPC.” *Teološki pogledi* 53 (1): 145–160.
- Marinković, Dušan. 2008. *Uvod u sociologiju – osnovni pristupi i teme*. Novi Sad: Mediteran publishing.
- Milenković, Miloš, i Milovan Subotić. 2017. „Nasilni nedržavni akteri i pozicija Srbije.” *Srpska politička misao* 57 (3): 55–70. doi: doi.org/10.22182/spm.5732017.3.
- Milenković, Miloš, i Milovan Subotić. 2022. „Nevojni aspekti strateškog odvrćanja.” *Vojno delo* (4): 52–63. doi: 10.5937/vojdela2204052M.
- Nedeljnik. 2021. „Donacija vakcina od Srbije - čin bratske ljubavi.” 10. mart 2021. <https://www.nedeljnik.rs/donacija-vakcina-od-srbije-cin-bratske-ljubavi-verujem-da-mozemo-pronaci-resenje-za-mpc-zaev-o-odnosima-s-vucicem/>.

- Nedeljnik*. 2022. „Koja je stvarno najjača armija na prostoru bivše Jugoslavije?”, 24. novembar 2022. <https://www.nedeljnik.rs/koja-je-stvarno-najjaca-armija-na-prostoru-bivse-jugoslavije-velika-analiza-u-novom-nedeljniku/>.
- Peters B. Guy. 2019. *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*, 4th Edition. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Politiko*. 2021. “Oliver Várhelyi for ‘Open Balkan’: The EU supports it. Other states participate, changing the grim reality on the ground.” Tirana, 21 December 2021. <https://politiko.al/english/e-tjera/olivr-vrhelyi-per-open-balkan-be-e-mbeshtet-shtetet-e-tjera-te-marrin-pj-i450181>.
- Popović, Sofija. 2022. „Berlinski proces: Nemačka šargarepa za otvorene Balkance.” *Vreme*, 13. jun 2022.
- Ristić, Dušan. 2021. “Open Balkan Initiative: Less history, More Business.” *European Policy Centre*, 13 September 2021.
- Rodrik, Dani. 2022. “Taming the Security Dilemma.” *Diplomatic Courier*, March 13, 2022.
- Security Council - United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*. 2022. “Report of the Secretary-General, April 12, 2022, 1–24. <https://unmik.unmissions.org/report-secretary-general-united-nations-interim-administration-mission-kosovo-12-april-2022-s2022313>.
- Simić, Predrag. 2014. „Balkan i balkanizacija – jedan vek kasnije.” *Balkanske sinteze* 3: 13–27. Niš: Filozofski fakultet.
- Stojančova, Pelagija. 2022. „Severna Makedonija prvi put u američkom budžetu za odbranu.” *Radio Slobodna Evropa*, 19. avgust 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjeverna-makedonija-sjedinjene-drzave-vjezbe/31995766.html>.
- Stojanović, Dubravka. 2019. „Balkanizacija istorijskog sećanja.” *Peščanik*, 14. septembar 2019. <https://pescanik.net/balkanizacija-istorijskog-secanja/>.
- Stojanović, Đorđe. 2022. „Skica srpskog postkolonijalnog stanja: Srbin, srbin i Srbin.” *Srpska politička misao* 77 (3): 11–27. doi.org/10.22182/spm.7732022.1.
- Stojanović, Marija. 2021. „Mini Šengen ima veliki značaj za prevazi-
laženje (post)kovid krize”, *Demostat*, 21. jul 2021. <https://demo-stat.rs/sr/vesti/ekskluziva/252>.

- Subotić, Milovan, i Miloš Milenković. 2023. „Društveni aspekti nasilja i uloga medija – između osude i apologije.” *Vojno delo* 75 (3): 67–80. doi: 10.5937/vojdelo2303067S.
- Subotić, Milovan. 2020. „Geopolitički aspekti redefinisane državne moći na primerima Evropske unije i Balkana.” *Politika nacionalne bezbednosti* 19 (2): 89–112. doi.org/10.22182/pnb.1922020.4.
- Subotić, Milovan. 2022. *Migracije i ekstremizam*. Beograd: Medija centar odbrana i Institut za strategijska istraživanja.
- Surlić, Stefan, Lazarević Andrijana, i Kolarski Ljiljana. 2022. „Integration vs. Sovereignation. The 'Open Balkan' in the Framework of Status and Identity Disputes.” *Srpska politička misao* 77 (3): 57–78. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.7732022.3>.
- Wooldridge, Adrian. 2021. “Meritocracy, not democracy, is the golden ticket to growth.” *Bloomberg*, May 16, 2021. <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-05-16/china-knows-that-meritocracy-is-the-key-to-boosting-economic-growth>.

Milovan Subotić*

University of Defence – Strategic Research Institute, Belgrade

THROUGH ATTRACTION TO THE DETERRENCE – ISSUES AND POSSIBILITIES OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES

Resume

The inevitable security paradigm shift is the special focus of so-called small states and regions with multitude of fundamental cultural and general identity features that are represented as insurmountable. Thirty-year period of existence of new states on the post-Yugoslav area has been marked with misunderstandings and conflicts, which caused the need for deterring each other from another one, or rather everyone from everyone. The Western Balkans is a blatant example of security sensitive region where military approach to problem-solving often was a preference over all the other elements from the so-called civil action. That is why, by inertia, the domain of enhancing military power in the region is considered as the key (some would say the only) factor of deterrence from the other one, different, and threatening. Who is being deterred, from whom, and with what, in the complex security paradigm of the Western Balkans region? Is it time for the countries of the region to break the chain of vicious circle of indefinitely frozen conflicts, and what are the ways for the change of the deterrence perception in this region, are some of the research questions this paper is trying to answer. Likewise, the paper is analyzing the reach of the economic integrations of the Western Balkan countries, as ‘tools’ for the reduction of tensions and deactivation of omnipresent security dilemmas. The importance of “Open Balkan” initiative is specifically analyzed because of its potential for additional connection of present member states, but also as a capacity for attraction of other regional countries. Thus, the elimination of security dilemmas (and eventually the elimination of threats) between the Western Balkan countries would present the result of the attraction as the most constructive category in strategic deterrence. The chance

* E-mail address: milovan.subotic@mod.gov.rs.

* Овај рад је примљен 27. априла 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 27. новембра 2023. године.

that the Republic of Serbia has (again) – to replace the role of decades long deterrence factor with the progressive one, attraction – should not be missed.

Keywords: deterrence, attraction, Western Balkans, threat, conflicts, Open Balkan, economy, future